

Ministru kabinets

Brīvības bulvāris 36, Rīga, LV-1520, tālr. 67082800, e-pasts pasts@mk.gov.lv, www.mk.gov.lv

Rīgā

26.10.2022.

Nr. 22-TA-3119

Uz 26.09.2022.

Nr. 1-5/238

Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam

Par valsts sociālo pabalstu pārskatīšanu

Ministru kabinets ir izskatījis Latvijas Republikas tiesībsarga (turpmāk – tiesībsargs) 2022. gada 26. septembra vēstuli Nr. 1-5/238, kurā norādīts, ka kopš pēdējām valsts sociālo pabalstu (bērna piedzimšanas pabalsta, bērna kopšanas pabalsta) un piemaksu (piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta, piemaksa par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem) apmēra izmaiņām būtiski ir palielinājušās gan preču un pakalpojumu cenas, gan vidējā darba samaksa, taču pabalstu un piemaksu apmēra pārskatīšana nav notikusi. Vienlaikus vēstulē valdība tiek aicināta:

1) līdz 2022. gada 1. novembrim pārskatīt bērna piedzimšanas pabalsta, bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta apmēru, ņemot vērā inflācijas rādītājus un vidējās darba samaksas izmaiņas;

2) līdz 2023. gada 1. janvārim pilnveidot tiesisko regulējumu, iestrādājot Valsts sociālo pabalstu likumā vienotus uz sociālekonomiskiem rādītājiem balstītus kritērijus valsts sociālo pabalstu apmēru noteikšanai un pārskatīšanai.

Ministru kabinets vērš uzmanību, ka līdz ar bērna ienākšanu ģimenē valsts ir paredzējusi atbalstu gan dažādu pakalpojumu, gan arī valsts sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu veidā. Valsts sociālo pabalstu likumā ģimenēm ar bērniem ir noteikti vairāki pabalsti, kas iedzīvotājiem tiek piešķirti noteiktās situācijās, piemēram, vienreizējs bērna piedzimšanas pabalsts sakarā ar bērna piedzimšanu, bērna kopšanas pabalsts par bērna vecumā līdz diviem gadiem aprūpi, ģimenes valsts pabalsts par bērna audzināšanu un piemaksa par bērnu ar invaliditāti, bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts, pabalsti adoptētājiem, aizbildņiem un audžuģimenēm saistībā ar ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu audzināšanu vai adopciju u. c.

Valsts sociālie pabalsti tiek finansēti no valsts pamatbudžeta, un līdz ar to šo pabalstu apmērs ir atkarīgs no valsts finansiālajām iespējām un politiski pieņemtajiem lēmumiem. Valsts sociālie pabalsti ir uzskatāmi par universāli izmaksājamiem pabalstiem, nevērtējot pabalsta saņēmēja (vai mājsaimniecības) ienākumu situāciju, kā tas ir, piemēram, lemjot par sociālās palīdzības piešķiršanu. Tādējādi valsts sniegtajam atbalstam, nodrošinot valsts sociālos pabalstus, ir jābūt ekonomiski pamatotam, samērīgam ar visas sabiedrības interesēm un vajadzībām, kā arī balstītam uz valsts faktiskajām finansiālajām iespējām, saglabājot noteiktu iedzīvotāju grupu motivētu iesaisti darba tirgū un sekmējot iedzīvotāju spēju gūt pastāvīgus ienākumus, un nodrošinot atbilstošu labklājības līmeni sev un savai ģimenei.

Atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likuma 15. pantam valsts sociālo pabalstu un piemaksu apmēru un to pārskatīšanas kārtību nosaka šis likums un Ministru kabinets. Ņemot vērā doto deleģējumu, gandrīz visos Ministru kabineta noteikumos, kas nosaka konkrētā valsts sociālā pabalsta apmēru un tā piešķiršanas un izmaksas kārtību, ir noteikta arī attiecīgā pabalsta apmēra pārskatīšanas kārtība. Piemēram, bērna piedzimšanas pabalsta apmēru pārskata Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu. Bērna kopšanas pabalsta un piemaksas par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru pēc labklājības ministra ierosinājuma pārskata Ministru kabinets atbilstoši valsts budžeta iespējām, kā arī izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes noteikto strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas pieaugumu. Savukārt piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti apmēru pārskata Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām.

Satversmes 110.pants paredz, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības, kā arī valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības. Vienlaikus Satversmes tiesa savā spriedumā[1] ir norādījusi, ka valsts iespēja izveidot efektīvu un funkcionējošu ģimenes sociālās drošības sistēmu ir atkarīga no valsts finansiālajām iespējām un kopējās ekonomiskās situācijas. Ekonomiskās izaugsmes apstākļos valstij rodas iespēja sniegt lielāka apmēra atbalstu atsevišķiem iedzīvotājiem un līdz ar to arī pienākums palielināt finansiālos un cita veida ieguldījumus personas sociālo tiesību īstenošanas sistēmā. Satversmes 110. pantā valsts ir uzņēmusies plašus ģimenes un bērna aizsardzības pienākumus, tostarp arī pienākumu finansiāli atbalstīt vecākus bērna pirmajos dzīves gados. Tomēr Satversmes 110. pants neprasa, lai valsts tikai un vienīgi ar sociālās drošības sistēmas pakalpojumu palīdzību pilnībā nodrošinātu katra bērna materiālo labklājību. Pilnīga valsts aprūpe nonāktu pretrunā ar Satversmes 110. panta pirmo teikumu, jo ne tikai valstij, bet arī vecākiem ir pienākums rūpēties par saviem bērniem un gādāt par viņu vajadzību apmierināšanu (sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā

Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 10. punktu). Vecāku finansiālo rūpju pilnīga pārņemšana valsts ziņā izjauktu ģimenes tradicionālo attiecību struktūru, liedzot vecākiem iespēju rūpēties par saviem bērniem un just par to gandarījumu.

Turklāt saskaņā ar Civillikumā noteikto vecākiem neatkarīgi no viņu spējām un mantas stāvokļa ir absolūts un neapstrīdams pienākums uzturēt bērnu un nodrošināt bērna pamatvajadzības samērā ar savām spējām un mantas stāvokli.

Sociāli atbildīgas valsts princips uzliek valstij pienākumu rūpēties par cilvēka cienīga dzīves līmeņa nodrošināšanu un aizsardzību sociālā riska gadījumā. Vienlaikus sociāli atbildīgs ir tāds risinājums, kura rezultātā atsevišķu personu tiesiskās intereses tiek saskaņotas ar visas sabiedrības interesēm. Jāņem vērā, ka nepieciešams nodrošināt līdzsvaru starp valsts ekonomiskajām iespējām un visas sabiedrības labklājību[2]. Liela nozīme ir arī paša cilvēka atbildībai rūpēties par sevi un tuviniekiem, kā arī aktīvi iesaistīties savu sociālo problēmu risināšanā.

Ministru kabinets piekrīt tiesībsargam, ka ir svarīgi regulāri uz sociālekonomiskiem rādītājiem balstītiem kritērijiem pārskatīt valsts sociālo pabalstu apmērus, taču vienlaikus tikpat būtiski ir rēķināties ar valsts budžeta iespējām, kā arī ņemt vērā ekonomisko situāciju valstī un patēriņa cenu vai vidējās darba samaksas izmaiņas. It īpaši tas ir attiecināms uz tiem pabalstiem, kas nav mērķēti uz iedzīvotāju pamatvajadzību nodrošināšanu. Tiesībsarga pieminēto valsts sociālo pabalstu mērķis ir noteiktā laika periodā sniegt papildu finansiālu atbalstu ģimenei, kura audzina bērnu un kurai tādēļ ir radušies papildu izdevumi, nevis pilnībā nodrošināt bērna uzturēšanu vai ar bērna ienākšanu ģimenē saistīto izmaksu kompensēšanu. Proti, šie valsts sociālie pabalsti nav uzskatāmi un nekad nav bijuši noteikti kā personu primārie vai vienīgie ienākumi, kas aizvietotu no darba algas gūtos ienākumus, tādējādi nav uzskatāms, ka šiem pabalstiem pilnībā jānodrošina ģimenes izdevumi, kas radušies sakarā ar bērna ienākšanu ģimenē, bet gan jāsniedz papildu finansiāls atbalsts ģimenes vajadzību nodrošināšanai.

Tādējādi, Ministru kabineta ieskatā, pārskatot tiesībsarga minēto valsts sociālo pabalstu apmērus, balstoties tikai uz vienu pārskatīšanas kritēriju – sociālekonomiskiem rādītājiem –, valsts šādā gadījumā uzņemtos nesamērīgu slogu valsts budžetam, kas varētu atstāt negatīvu ietekmi uz citu personu sociālo nodrošinājumu.

Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam (turpmāk – NAP) ir iezīmējis attīstības virzienus ģimeņu ar bērniem atbalsta pilnveidošanai. Proti, *reaģējot uz sabiedrības novecošanos, vienlīdz svarīgi ir turpināt dzimstību veicinošu politiku, kas sekmē arī otrā bērna ienākšanu ģimenē un atbalsta daudz bērnu ģimeņu veidošanos. Latvijā, kas ir ceļā uz labklājības valsts izveidi, būtiska nozīme ir gan ģimeni atbalstošai nodokļu un pabalstu sistēmai, gan arī atbalsta sistēmai kopumā, kas samazina bērnu aprūpes tiešās izmaksas un palīdz vecākiem gādāt par bērnu un ģimenes dzīves kvalitāti* (NAP 53. punkts). *Iedzīvotāji Latvijā pozitīvi novērtē līdz šim veidoto sistēmu ģimeņu ar bērniem atbalstam, taču, neskatoties uz to, ir nepieciešami*

uzlabojumi, lai bērna ienākšana ģimenē būtiski nemazinātu ienākumu līmeni uz vienu ģimenes locekli. Pirmkārt, ir pārskatāmi risinājumi, lai veiksmīgāk mazinātu nabadzības risku ģimenēs, kurās kādam no tās locekļiem ir invaliditāte, viena vecāka ģimenēs un daudzbērnu ģimenēs. Otrkārt, ir uzlabojami bērniem paredzētie pakalpojumi, jo īpaši, gādājot par pirmsskolas izglītības, bērnu aprūpes un pieskatīšanas pakalpojumu pieejamību kā bērna pirmajos dzīves gados, tā arī uzsākot skolas gaitas (NAP 93.punkts). Vienlīdz svarīgi ir veidot tādu politiku, kas sekmē otrā bērna ienākšanu ģimenē (NAP 95. punkts).

Labklājības ministrijas pasūtītajā *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017.gadam ex-post novērtējumā*[3] aptaujātie vecāki norādīja, ka valsts atbalsta politika galvenokārt fokusēta uz bērna pirmo dzīves gadu. Tomēr, bērnam augot, aug arī viņa un visas ģimenes kopējās vajadzības, tādēļ svarīgi apzināties un savlaicīgi novērst potenciālos nabadzības riskus un plānot samērīgu turpmāko valsts atbalstu, atceroties par to sabiedrības daļu, kurā bērna ienākšana ģimenē saistīta ar visstraujāko ienākumu kritumu, t. i., daudzbērnu ģimenes un vecāki, kuri audzina bērnu vai bērnus bez otra vecāka atbalsta.

Ministru kabinets piekrīt, ka ģimenēm ar bērniem ir nepieciešami konkrēti un mērķēti, pierādījumos balstīti valsts un pašvaldību atbalsta pasākumi, īpaši koncentrējoties uz bērna pirmajiem dzīves gadiem. Tomēr ģimenēm ļoti nozīmīga ir arī valsts kopējā ekonomiskā attīstība, iedzīvotāju finansiālā stabilitāte un drošības sajūta. Realizējot gan kopēju valsts ekonomisko attīstību, gan individuāla līmeņa finansiālo stabilitāti, ģimenēm tiek radīta drošības sajūta par nākotni, kas ļauj neatlikt uz vēlāku laiku un vieglāk pieņemt lēmumu par bērna ienākšanu ģimenē. Tā kā ģimeņu ar bērniem atbalsta politikai piemīt pārnozarisks raksturs, to iespējams ietekmēt gan tiešā un fokusētā veidā, orientējoties uz ģimenēm, gan pastarpinātā veidā, iesaistot visu nozaru kompetences.

Ik gadu Ministru kabinets budžeta plānošanas procesā ir atbalstījis dažādus Labklājības ministrijas virzītos priekšlikumus pārskatīt un palielināt valsts materiālo atbalstu ģimenēm ar bērniem – pārskatīts ģimenes valsts pabalsts, palielināts valsts atbalsts apgādnieku zaudējušiem bērniem, paaugstināts atbalsts bērniem ar ļoti smagu invaliditāti, pilnveidoti ģimenes valsts pabalsta un vecāku pabalsta saņemšanas nosacījumi, palielināta vecāku pabalsta saņēmēju un bērna kopšanas pabalsta saņēmēju sociālā aizsardzība. Tāpat kopš 2017. gada regulāri ticis pārskatīts un ļoti ievērojami uzlabots atbalsts tieši ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu aprūpei, lai veicinātu to iespējas uzaugt ģimeniskā vidē pie aizbildņa vai audžuģimenes vai tikt adoptētiem, proti, pārskatīti pabalstu apmēri bērnu uzturam, palielinātas aprūpētāju atlīdzības, ieviesti jauni pabalstu veidi, uzlabotas sociālās garantijas, izveidoti ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri u. c.

Kā nozīmīgs valsts ieguldījums ģimeņu ar bērniem atbalsta palielināšanai ir minama arī 2022. gada ģimenes valsts pabalsta reforma, ģimenes valsts pabalstu izmaksājot atkarībā no ģimenē audzināmo bērnu skaita un ievērojami palielinot pabalsta apmērus ģimenēm ar bērniem, kuras audzina divus un vairāk bērnus, turklāt

ļaujot laulātajiem saņemt ģimenes valsts pabalstu par visiem kopīgi audzināmajiem bērniem, ne tikai par saviem bērniem, tādējādi mazinot nabadzības risku un veicinot dzimstības palielināšanos.

Tāpat jāņem vērā, ka pēdējos gados viens no prioritārajiem uzdevumiem ir bijis nodrošināt pakāpenisku minimālo ienākumu sliekšņu apmēru paaugstināšanu[4], tādējādi sekmējot personu ar zemiem un ļoti zemiem ienākumiem materiālās situācijas uzlabošanu, lai mazinātu nabadzības un sociālās atstumtības risku valstī kopumā.

Vienlaikus jāņem vērā, ka valsts un pašvaldību sniegtais atbalsts ģimenēm ar bērniem, t. sk. bērniem ar invaliditāti, nav skatāms tikai kontekstā ar izmaksājamo pabalstu apmēru, bet arī saistībā ar sniegtajiem atbalsta pakalpojumiem un atvieglojumiem[5], kas gan tiešā, gan netiešā veidā rada tiešu un pozitīvu ietekmi uz ģimeņu izdevumu pozīcijām. Tādēļ Ministru kabineta ieskatā ir attīstāma solidāra pieeja iedzīvotāju labklājības līmeņa nodrošināšanai caur savstarpēji papildinošiem valsts un pašvaldību sniegtajiem atbalsta mehānismiem, sekmējot ģimeņu iespējas saņemt savām individuālajām vajadzībām pietuvinātu atbalstu gan finansiālā izteiksmē, gan pakalpojumu un atvieglojumu veidā, ievērojot samērīguma principu ar citu grupu situāciju un tām sniegto atbalstu.

Arī 2023. gada valsts budžeta likumprojekta un likumprojekta par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2023., 2024. un 2025. gadam veidošanas procesā Labklājības ministrija ir iesniegusi vairākus priekšlikumus prioritārajiem pasākumiem ģimeņu ar bērniem atbalsta pilnveidošanai dažādās situācijās – ārpusģimenes aprūpes atbalsta pakalpojumu pilnveide, atbalsta pilnveidošana aizbildņiem un adoptētājiem, valsts atbalsts pašvaldībām sociālo pakalpojumu dzīvesvietā nodrošināšanai bērniem, kuriem noteikta īpašas kopšanas nepieciešamība, atbalsts minimālo ienākumu palielināšanai u. c. Bez tam viens no Labklājības ministrijas iesniegtajiem priekšlikumiem paredz no 2023. gada 1. septembra papildus esošajam vienreizējam bērna piedzimšanas pabalstam jaundzimušā ģimenei piešķirt arī atbalstu mantiskā veidā – zīdaiņu pūriņu –, tādējādi faktiski dubultojojot ģimenēm sniegtā atbalsta apmēru bērna piedzimšanas gadījumā.

Jautājums par ministriju iesniegtajiem priekšlikumiem prioritārajiem pasākumiem 2023.gadam, kas rada fiskālu ietekmi, ir skatāms valsts budžeta veidošanas procesā kopā ar visu ministriju un centrālo valsts iestāžu iesniegtajiem prioritāro pasākumu pieteikumiem, ievērojot valsts budžeta finansiālās iespējas. Vienlaikus jāatzīmē, ka šogad ir Saeimas vēlēšanu gads un atbilstoši Ministru kabineta 2022. gada 18. marta rīkojumam Nr. 169 "Par likumprojekta "Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2023., 2024. un 2025. gadam" un likumprojekta "Par valsts budžetu 2023. gadam" sagatavošanas grafiku" aktualizētu budžeta sagatavošanas grafiku, kas ietvers arī diskusijas par papildu finansējuma piešķiršanu prioritārajiem pasākumiem 2023., 2024. un 2025. gadam, paredzēts sagatavot un iesniegt Ministru kabinetā divu nedēļu laikā pēc jaunievēlētās Saeimas uzticības izteikšanas Ministru kabinetam, un saskaņā ar Likumu par budžetu un finanšu vadību Saeimas vēlēšanu

gadā gadskārtējā valsts budžeta likumu skata jaunievēlētā Saeima. Līdz ar to, ja Ministru kabinets būs atbalstījis priekšlikumu par papildu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu minēto pasākumu īstenošanai, normatīvo aktu grozījumus būs iespējams virzīt izskatīšanai Ministru kabinetā, iekļaujot tos likumprojekta "Par valsts budžetu 2023. gadam" un likumprojekta "Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2023., 2024. un 2025. gadam" pavadošo likumprojektu paketē.

Ņemot vērā, ka šobrīd pēc 14. Saeimas vēlēšanām notiek aktīvs darbs pie jaunā Ministru kabineta izveides, drīzumā tiks uzsākts arī darbs pie jaunās valdības deklarācijas izstrādes, kur var tikt iekļautas arī iniciatīvas ģimeņu ar bērniem atbalsta uzlabošanai.

[1] https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-44-01_Spriedums.pdf

[2] Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedums lietā Nr. 2009-44-01, 22. punkts.

[3] Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam ex–post novērtējums. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4513/download>

[4] Garantētā minimālā ienākuma sliekšnis, trūcīgas mājsaimniecības ienākumu sliekšnis, maznodrošinātas mājsaimniecības ienākumu sliekšnis, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (t. sk. apgādnieka zaudējuma gadījumā) un minimālās valsts pensijas (t. sk. apgādnieka zaudējuma gadījumā).

[5] Piemēram, atbalsta pakalpojumi invaliditātes seku mazināšanai gan bērniem, gan pilngadīgām personām, bezmaksas sabiedriskais transports pirmsskolas vecuma bērniem, atbalsts norēķinam par elektrību, Goda ģimenes kartes programma u. c.

Pielikumā:

Ministru kabineta 2022. gada 25. oktobra sēdes protokola Nr. 54 49. § izraksts

Ministru prezidents

(paraksts*)

A. K. Kariņš

* Dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu